

Б.С. Кишибаева¹, Г.Н. Джаксыбекова²

^{1,2} «Алматы Менеджмент Университеті»,
Алматы, Қазақстан
(e-mail: ¹bkishibayeva@gmail.com, ²dgn_galiya@mail.ru)

Қаржылық тұрақтылықтың негізгі факторы ретінде кәсіпорын капиталын талдау

Аңдатпа. Қазіргі кезде капитал құрылымы – кәсіпорынның қаржылық жағдайына, оның ұзақ мерзімді төлем қабілеттілігіне, пайдасына, қаржылық тұрақтылығына тікелей әсер ететін фактор болып табылады. Кәсіпорынның тиімділік деңгейі негізінен капиталдың көлемі мен құрылымын мақсатты түрде қалыптастырумен анықталады. Олардың көмегімен кәсіпорынның даму стратегиясы мен тактикасы әзірленіп, олардың негізінде басқару жоспарлары мен шешімдері құрылады.

Мақалада абсолютті және салыстырмалы көрсеткіштерді пайдалана отырып, «Каспий нефть» АҚ көміртегі шикізатын өндіру және сату бойынша еліміздегі ең ірі кәсіпорынның меншікті капиталын талдау тәсілі ұсынылған.

Зерттеудің негізгі мақсаты — меншікті капиталдың құрылымын және оның корреляциялық тәуелділігін, кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығын қалыптастыру және бағалау көздеріне талдау жүргізілді. Жалпы, корреляциялық талдау арқылы меншікті капиталдың кәсіпорын активтеріне ең күшті тәуелділігі анықталған. Кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығы бірқатар қаржылық коэффициенттермен сипатталған. Талдау барысында кәсіпорынның 2019-2021 жылдарға арналған қаржылық тұрақтылық деңгейіне баға берілген.

Зерттеудің өзектілігі нарықтық жағдайдағы меншікті капиталдың сапасын жүйелі түрде бағалау қажеттілігімен және субъектілерінің өмір сүруінің қажеттілігімен түсіндіріледі.

Зерттеудің негізгі міндеттері: ұйымның меншікті капиталын талдаудың мәні мен қажеттілігін зерттеу, меншікті қаржыландыру көздерінің динамикасы мен құрылымын бағалау.

Түйін сөздер: меншікті капитал, қаржылық тұрақтылық, капитал құрылымы, ұзақ мерзімді және қысқа мерзімді міндеттемелер.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2789-4320-2023-3-313-327>

Кіріспе

Қаржылық тұрақтылық – бұл қаржыландыру көздерінің құрамындағы меншікті қаражаттың тиісті үлесімен қамтамасыз етілетін ұйымның тұрақты қаржылық жағдайы. Капитал – жан-жақты, әмбебап және көп қырлы экономикалық категория. Капитал кәсіпорынды құрудың және дамытудың басты экономикалық базасы болып табылады.

Нақты сектордағы кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығы меншікті капиталдың міндеттемелер құрылымындағы үлесіне байланысты [1].

Кәсіпорынның активтері мен капиталының көлемі — қай саланы алып жатқанына қарамастан, ұйымның қаржылық жағдайына, төлем қабілеттілігіне, қаржылық тұрақтылығына және өтімділігіне кәсіпорынның құрылымындағы еріксіз ауытқуларына әсер етеді [2]. Сондықтан кәсіпорынның активтері қаржылық ресурстарға ағымдағы қанағаттануды қамтамасыз ету үшін кәсіпорынның қаржылық дамуының стратегиялық міндеттерін орындау үшін жеткілікті пайда табуы керек. Айналым қаражатының төмен айналымы кезінде олардың деңгейі өтімділікті және өндіріс процесін қолдау үшін жеткіліксіз болуы мүмкін. Бұл төлем қабілетсіздігі тәуекелін айтарлықтай арттырады және жоғалған пайда мен қаржылық тұрақтылықтың төмендеуіне әкелуі мүмкін.

Зерттеу әдістері

Зерттеу аясында жалпы ғылыми және арнайы зерттеу әдістері: экономикалық статистикалық әдістер, IBM SPSS Staticstics бағдарламасы, коррелициялар, қаржылық менеджмент, қаржылық талдау, қаржылық тұрақтылық пен төлем қабілеттілігін талдау, жүйелік талдау, контент-талдау, салыстырмалы талдау, талдау және синтез әдістер қолданылды.

Талқылау

Кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылығын бағалау және диагностикалау мәселесі К.Маркс, Э. Довер, С. Кавалиери, С.Херес, К. Вонг, М. Джоши, Д. Левенштейн, К. Слейтер, В. Куценко, Н. Гейгер және т.б. ғалымдардың жұмыстарын көрсетуге болады.

Авторлар К. Вонг и М. Джошидың айтуынша күрделі әлеуметтік-экономикалық нарықтық жүйенің экономикалық жасушасы, сайып келгенде оның шешуші категориясы – капитал болып табылады. Капитал жан-жақты, әмбебап және көп-қырлы категория екені анық. К.Маркс өзінің көп томдық еңбегін «Капитал» деп атағаны кездейсоқ емес. Шындықтың қандай құбылысы қарастырылса да, біз міндетті түрде осы ұғымға тап боламыз. Капитал барлық қатынастарды өзара анықтайды және де ол барлық жерде немесе сол жерде немесе бар сияқты деп айтып кеткен [3].

Қаржылық тұрақтылық — бұл кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығын талдау мәселелеріне арналған көптеген отандық және шетелдік экономистердің қаржыландыру көздеріне, еңбектеріне меншікті капиталдың жеткілікті үлесімен қамтамасыз етілетін ұйымның тұрақты қаржылық жағдайы [4].

Қаржылық тұрақтылықты бағалаудың көптеген әдістемелік тәсілдерінде көрсеткіштер жүйесі қолданылады. Алайда, әлемдік тәжірибеде ұйымдардың «тұрақтылығының» негізгі өлшемі меншікті капиталдың едәуір үлесі және оны пайдалану тиімділігін сипаттайтын коэффициенттердің оң динамикасы болып табылады [5].

Экономика ғылымы мен тәжірибесінде меншікті капиталдың мәні туралы екі анықтама бар, мысалы:

- қоғамның тиісті тұлғаның міндеттемелерін ескермей белгіленген активтері;
- кәсіпорын капиталын құрайтын көрсеткіштер жиынтығы.

Нарықтық экономика жағдайында жұмыс істейтін әрбір кәсіпорында меншікті капитал мен қарыз капиталы бар. Егер қарыз капиталы сирек жағдайларда болмауы мүмкін болса, онда меншікті капитал, элементтердің толық құрамында болмаса да, болуы керек. Осылайша, меншікті капитал кәсіпорынның жұмыс істеуінің ажырамас бөлігі болып табылады.

С. Н. Поленов пен Н.А. Миславскаяның [6] пікірінше: «Капитал – ұйымдық меншіктің қалыптасу көзі». Меншікті капитал белгілі бір кәсіпорынның қызметін, яғни кәсіпорынның ұйымдық-құқықтық нысанына қарамастан анықтау үшін қажетті өлшем болып табылады.

Жаңа ұйым құрылғаннан бастап әкімшілік бастапқы капиталға көмек жасауға міндетті. Келесі есепті кезеңдерде кәсіпорын жарғылық капиталдың жай-күйін де ескеру керек. «Капиталды кәсіпорындар – бұл айналымға түсетін және иесіне табыс әкелетін ақша» деп Т.Р. Рахимова айтты [7].

Кәсіпорынның барлық құрылымдарын және тікелей активтерін зерттеу тәжірибесі бар сарапшылар оның жағдайын дұрыс түсіндірудің маңыздылығын біледі. Зерттеуді неден бастау керектігін анықтау маңызды. Н.Н. Илышева: «талдау тұтастай алғанда ұйымның меншікті капиталының қозғалысын зерделеуден басталады және өткен жылғы деректермен салыстырғанда оның жиналуы мен жойылуын айқындайтын негізгі факторлар контекстінде жүзеге асырылады» деп есептейді.

Н.Н. Илышева былай дейді: «аналитикалық есептеулердің нәтижелері бойынша ұйымның меншікті капиталының түсуі мен шығуын және олардың өткен жылғы деректермен салыстырғанда есепті жыл ішінде оның құнының өзгеруіне әсерін анықтаған негізгі факторлар туралы қорытынды жасалады». Қорытындының өзі капитал қозғалысының динамикасын анықтауға көмектеседі. Акцияларды талдай отырып, талдаушылар акциялардың тиімділігі туралы қорытынды жасау үшін бірдей маңызды белгілі бір коэффициенттер мен индикаторларды қолданады [8].

Т. А. Пожидаеваның пікірінше: «егер табыс коэффициенті пайдалану коэффициентінен үлкен болса, бұл ұйым өз капиталын ұлғайтады және керісінше». Сондай-ақ, ұзақ мерзімді активтер үшін екіге көбейтілген және азайтылған меншікті капиталдың құны ағымдағы активтерден көп болуы маңызды. Осы шартты ескере отырып, сіз кәсіпорынның қалыпты қаржылық тұрақтылығы бар-жоғын білу ретінде атап өткен [9].

Кәсіпорын жағдайының тұрақтылығының негізі оның қаржылық тұрақтылығы, яғни оның тұрақты төлем қабілеттілігіне кепілдік беретін қаржылық жағдайы болып табылады. Экономист И. А. Бланктің пікірінше, кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығы деп оның қаржылық тәуелсіздігі және кәсіпорынның активтері мен міндеттемелерінің қаржы-шаруашылық қызметтің міндеттеріне сәйкестігі деп түсіну керек [10].

Авторлардың пікірінше, қаржылық тұрақтылықты талдау нәтижелері кәсіпорынның осы күнге дейінгі кезеңде қаржы ресурстарын қаншалықты дұрыс басқарғанын анықтауға мүмкіндік береді.

А.Д. Шеремет пен Р.С. Сайфуллин: «кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығын оның тұрақты төлем қабілеттілігіне кепілдік беретін кәсіпорын шоттарының белгілі бір жағдайы» ретінде ұсынады [11].

Әлемдік тәжірибеде ұйымның «тұрақтылығының» негізгі критерийі меншікті капиталдың үлкен үлесі және оның тиімділігін сипаттайтын коэффициенттердің оң динамикасы болып табылады.

Қаржылық тұрақтылықты талдау ұйымның активтерге меншік құқығын жоғалтпай өз міндеттемелерін орындау қабілетін өлшейді. Қаржылық жағдайды талдаудың негізгі міндеті — қазіргі уақытта ұйымның қаржылық жағдайына және оның өзгеруінің күтілетін динамикасына объективті сипаттама беру, оның мүмкін болатын жақсару немесе нашарлау себептерін анықтау.

Қаржылық тұрақтылыққа ішкі және сыртқы факторлар күрделі және жан-жақты әсер етеді. Қаржылық тұрақтылықты анықтайтын ішкі факторлар: кәсіпорын меншігіндегі сала, өндірілген өнімнің құрамы мен құрылымы, кірістер мен шығындардың көлемі, құрылымы мен динамикасы, меншікті капиталдың мөлшері және оның қарыз капиталына қатынасы. Мүлік, қаржылық ресурстар және қаржылық тұрақтылыққа әсер ететін сыртқы факторлар: шаруашылықтың экономикалық жағдайы, тұтынушылардың төлем қабілеттілігін арттыру, несие және салық саясаты, қаржы нарығының даму деңгейі, валюта бағамының өзгеруі.

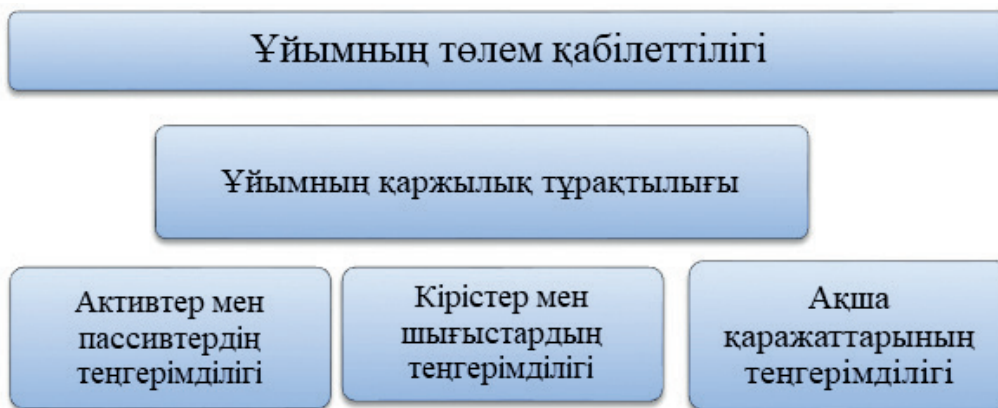
Сонымен қатар, осыған сүйене отырып, ұйымның қаржылық тұрақтылығы мен төлем қабілеттілігін арттыру бойынша ұсыныстар дайындау.

Қаржылық жағдайдың үш түрі бар:

- 1 тұрақты;
- 2 тұрақсыз (дағдарысқа дейінгі);
- 3 дағдарысты

Ұйым төлемдерді уақтылы жүргізсе, қызметін ұзақ уақыт бойы қаржыландырса, күтпеген шығындарды көтерсе және қолайсыз жағдайларда төлем қабілеттілігін сақтаса, кәсіпорын қаржылық жағынан сау болып табылады.

Төлем қабілеттілігі ұйымның қаржылық жағдайының тұрақтылығының сыртқы көрінісі ретінде түсініледі. Қаржылық орнықтылық — активтер мен пассивтердің, кірістер мен шығыстардың, оң және теріс ақша ағындарының теңгерімі кезінде болуы мүмкін төлем қабілеттілігін тұрақтандыратын қаржылық орнықтылықтың көрінуінің ішкі нысандары.

Сурет 1 – ұйымның төлем қабілеттілігі мен қаржылық тұрақтылықтың өзара байланысы
Ескерту: [11] мәліметтері негізінде құрастырылған

Қаржылық тұрақтылық – қаржылық ресурстарды тиімді қалыптастыру, бөлу және пайдалану негізінде оның қызметінің нәтижесінде төлем қабілеттілігінің кепілі болып табылады. Кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығы ішкі және сыртқы факторлардың үйлесімінің әсерімен анықталады.

Кез келген қаржылық стратегияның негізгі мақсаттарына мыналар жатады:

- кәсіпорынның нарықтық құнының өсуі;
- бизнес көлемін кеңейту және өсіру (шағын кәсіпорындардан орташаға, орташадан іріге);
- үшінші тарап инвесторлар үшін кәсіпорынның инвестициялық тартымдылығын арттыру;
- жоғары білікті мамандарды ұстау және тарту;
- адами капиталды дамыту негізінде кадрлар даярлау;
- корпоративтік мәдениетті арттыру және нығайту;
- абсолюттік және салыстырмалы
- қаржы-шаруашылық қызметінің көрсеткіштерін;
- инвестициялау бағытын таңдау;
- қаражатты пайдалану бағытын таңдау;
- кәсіпорындағы барлық ресурстарды тиімді пайдалану.

Қаржылық бақылау, жоспарлау, ұйымдастыру және қаржылық менеджменттің қаржылық ынталандыру функцияларының өзара әрекеттесуі, өз кезегінде, қаржылық стратегияны жүзеге асыруға бағытталған қаржылық саясатты іске асырудың әрбір кезеңінде қаржылық талдау құралдарын пайдаланып бақылауға мүмкіндік береді. Нақты мен жоспарды салыстыру - қаржылық менеджменттің барлық бөліктері арасындағы байланысы.

Кәсіпорынның стратегиялық жоспары неғұрлым дәл және тиімді болса, қаржылық талдау үшін неғұрлым сенімді және уақтылы ақпарат алынады. Бұл мәселеде құжат

айналымы және кәсіпорынның барлық негізгі қаржы орталықтарының, кәсіпорын активтерінің қозғалысы, құрылымы және құрамы туралы есептілікті қамтамасыз ету мәселесі маңызды рөл атқарады. Кәсіпорын неғұрлым тұрақты және жүйелі талдау жүргізсе, негізінен қаржылық көрсеткіштер мен индекстерге негізделген қаржылық стратегия соғұрлым тиімді болады.

Нәтижелер

«Каспий нефть» АҚ-ның меншікті капиталының құрылымында акционерлік капитал – 17% үлес салмағын иеленеді және 10 жылдық кезеңде 100 млн.теңге деңгейінде қалды. Меншікті капиталдың өзгеруі 2019 жылдан бастап 2021 жылға дейінгі талданып отырған кезеңде 3 еседен астам өскен және меншікті капитал құрылымында ең үлкен үлес салмақты алатын бөлінбеген пайданы алумен және жинақтаумен байланысты (1-кесте).

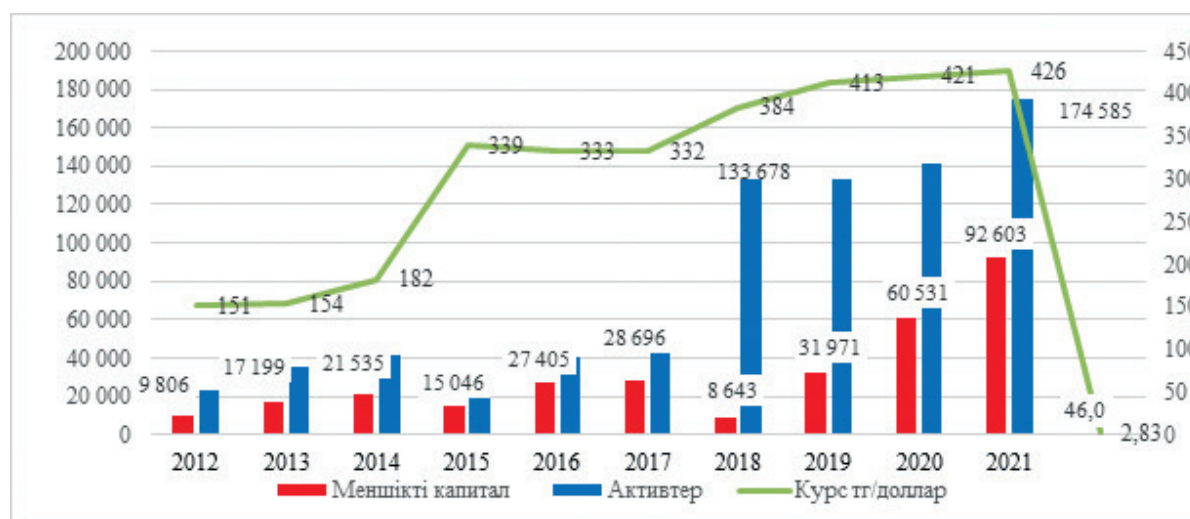
Кесте 1

«Каспий нефть» АҚ-ның меншікті капиталының құрылымы мен динамикасы

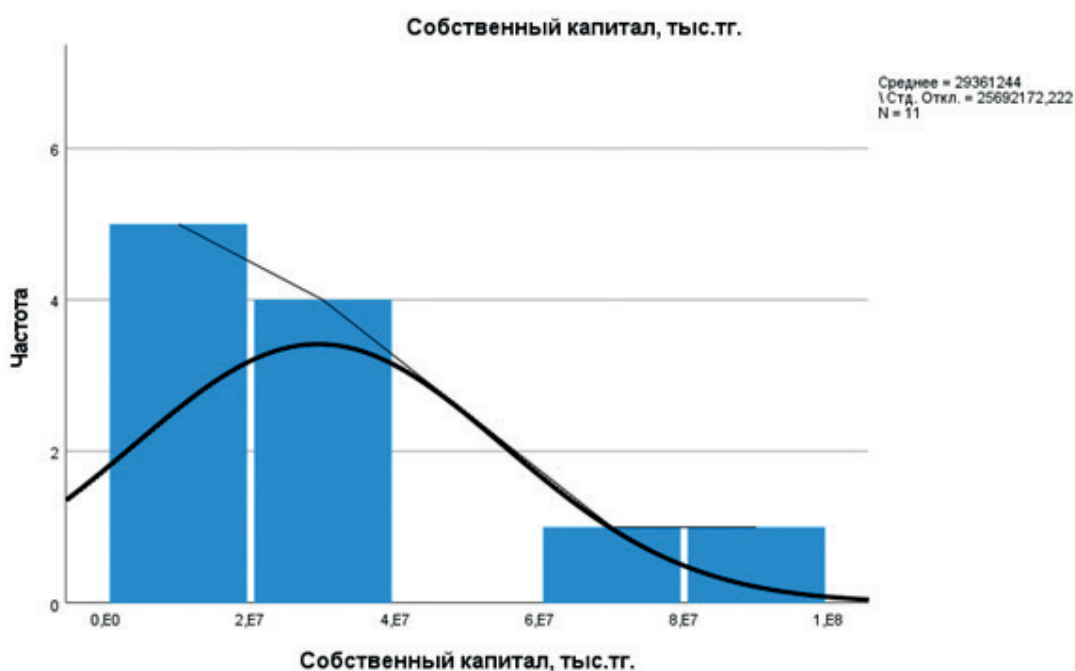
Капитал көздері	млн.тг.				Қаражат құрылымы			
	2019	2020	2021	өзгеруі	2019	2020	2021	өзгеруі
Акционерлік капитал	100	100	100	0	0,17	0,17	0,11	-0,06
Бөлінбеген пайда	31 870	60 430	92 503	60 633	99,83	99,83	99,89	0,06
Барлығы	31 970	60 530	92 603	60 633	100,0	100,0	100,0	0,00

Ескерту: кәсіпорын мәліметтері негізінде құрастырылған [14,15]

2012-2021 жылдарға арналған динамикада кәсіпорынның меншікті капиталының көлемі 9 806 млн.теңгеден 92 603 млн. теңгеге дейін (46 есе) артты, ал активтер 18,3 есе өсіп, 174 585 млн.теңгеге жетті. 2021 жылы теңгенің долларға шаққандағы бағамы 10 жылдық кезеңде 2,83 есе өсті.

Сурет 2 – «Каспий нефть» АҚ-ның активтері мен меншікті капиталы, млн.тг.
Ескерту: кәсіпорын мәліметтері негізінде құрастырылған [14,15]

Сурет 3 – «Каспий нефть» АҚ-ның меншікті капиталының қалыпты бөлінуі
Ескерту: кәсіпорын мәліметтері негізінде құрастырылған [14,15]

Кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығын міндеттемелер құрылымы бойынша анықтаймыз.

Кәсіпорынның қаржылық жағдайы және оның тұрақтылығы меншікті және тартылған (қарыз) капиталдың арақатынасы негізінде құрылады [12].

Кесте 2

«Каспий нефть» АҚ-ның пассивтерінің құрылымы мен динамикасы

Қаржыландыру көздері	қаражаттың болуы, мың тг				қаражат құрылымы, %			
	2019	2020	2021	өзгеруі	2019	2020	2021	өзгеруі
Меншікті капитал	31 970	60 530	92 603	60 633	24,0	47,9	65,4	41,5
Ұзақ мерзімді активтер	60 335	44 009	25 126	-35 209	45,2	34,8	17,7	-27,5
Қысқа мерзімді активтер	41 177	36 771	56 855	15 678	30,8	29,1	40,2	9,3
Міндеттемелер барлығы	101 513			-101 513	76,0	0,0	0,0	-76,0
Соның ішінде тартылған капитал	80 119	65 892	48 983	-31 136	60,0	52,1	34,6	-25,4
Міндеттемелер жиыны	133 484	126 422	141 586	8 102	100,0	100,0	100,0	

Ескерту: кәсіпорыномпания мәліметтері негізінде құрастырылған [14,15]

3-кестенің деректерінен көріп отырғанымыздай, 2020 және 2022 жылдары активтерді қалыптастыру көздеріндегі негізгі үлес салмағы міндеттемелерді құрайды: ұзақ мерзімді (45,2% және 34,8%) және қысқа мерзімді міндеттемелер (30,8% және 29,1%), соңғыларының үлесі 2022 жылы 40,2% - ға дейін өсті, ал 2020 және 2021 жылдары меншікті капитал 24 және 47,9% - ды құрады.

2022 жылы меншікті капиталдың шамасы 32 072 млн.теңгеге өсті. пайданың өсуі есебінен пассивтер құрылымындағы үлесі 65,4% - ды құрады. 2020-2022 жылдары компания қаржыландыру көздерінің қаржылық тұрақсыз құрылымына ие болып, сыртқы кредиторларға тәуелді болды, 2022 жылы меншікті капитал қарыз капиталынан асып түсті. Сондықтан, кәсіпорн өзінің қаржылық тұрақтылығын нығайтты.

Алайда, егер кәсіпорынның қаражаты қысқа мерзімді міндеттемелер негізінде ғана жасалса, онда кәсіпорынның қаржылық жағдайы да тұрақты болмайды.

«Каспий нефть» АҚ-ның қорларын қалыптастыру көздерін талдайық (3-кесте).

Кесте 3

«Каспий нефть» АҚ-ның қорларын қалыптастыру көздерін талдау

Көрсеткіштер, млн.тг.	2019	2020	2021
Активтер	133483	141311	174584
Ағымдағы активтер	32775	101263	132947
Ағымдағы міндеттемелер	41177	36771	36772
МАК (меншікті айналым капиталы)	-8402	64492	96175
Ұзақ мерзімді активтер (ҰМА)	100708	40048	41637
Қорлар (Қ)	1915	1332	2460
ҰМА + Қорлар	102623	41380	44097
МАК = МК - ҰМА	-68 738	20 482	50 966
МҰ = МАК + ҰММ	-8 403	64 491	76 092
НК = МҰ + ҚМ	32 774	101 262	132 947
ΔМАК = МАК - қорлар	-70 653	19 150	48 506
Теңсіздікті сақтау	Қ>МАК	Қ<МАК	Қ<МАК
Интерпретация	абсолютті қаржылық тұрақсыздық	абсолютті қаржылық тұрақтылық	абсолютті қаржылық тұрақтылық
ΔМҰ=МҰ-қорлар	-10 318	63 159	73 632
Теңсіздікті сақтау	Қ>МҰ	Қ>МҰ	Қ<МҰ
ΔНК=НК-қорлар	30 859	99 930	130 487
Теңсіздікті сақтау	Қ<НК	Қ<НК	Қ<НК
Ескерту: кәсіпорын мәліметтері негізінде құрастырылған [14,15]			

2020 жылы меншікті айналым капиталының шамасы теріс болып табылады, бұл кәсіпорынның ағымдағы қызметін қаржыландыру үшін меншікті айналым қаражатының жетіспейтіндігін көрсетеді [12, 13].

Жоғарыда келтірілген есептеулерге сүйене отырып, мынадай қорытынды жасауға болады: «Каспий нефть» АҚ-ның 2020 жылғы қаржылық жағдайы тұрақсыз болды. Себебі, меншікті айналым қаражатының жетіспеушілігі резервті қалыптастырудың меншікті және ұзақ мерзімді қарыз көздерімен қамтамасыз етілмеген. 2020 және 2021 жылдары кәсіпорындағы жағдай күрт өзгерді. Айналым қаражатын қалыптастыру көздері меншікті

капиталдың мерзімді міндеттемелердің өсуіне байланысты өсті, 2021 жылы 132 947 млн. теңгені құрады.

МАК ұлғайып, 2020 және 2021 жылдардағы оң мәнді құрайды. Меншікті айналым активтері резервтрді толығымен жабады, теңсіздік байқалды, бұл компанияның абсолютті қаржылық тұрақтылығын көрсетеді. 2020 және 2021 ж. көрсеткіштерге сүйене отырып, «Каспий нефть» АҚ-ның қаржылық жағдайы толықтай тұрақты деп айтуға болады.

Талдау негізінде келесі нәтижелер алынды.

2019-2020 жылдары «Каспий нефть» АҚ қаржыландыру көздерінің қаржылық тұрақсыз құрылымына ие болып, сыртқы кредиторларға тәуелді болды. Дегенмен, 2021 жылы меншікті капитал қарыз капиталынан асып түсті. Сондықтан, кәсіпорын қаржылық тұрақтылығын нығайтты [12].

Сонымен қатар, кәсіпорынның абсолютті қаржылық тұрақтылығы қаржылық коэффициенттер де көрсететінін атап өтуге болады [13]. Олар кәсіпорынның валюталық балансы бойынша активтер мен міндеттемелердің арақатынасының көрсеткіштері бойынша есептеледі. 4-кестеде талданып отырған кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығының бағасы берілген.

Кесте 4

«Каспий нефть» АҚ қаржылық тұрақтылығының салыстырмалы көрсеткіштерін бағалау

Коэффициенттер	2019	2020	2021	өзгеруі	Ұсынылған мән
Автономия	0,24	0,48	0,65	-0,24	>0,5
Берешек (қаржылық левередж)	4,18	2,09	1,53		
Борыш жүктемесі	0,76	0,52	0,35	0,24	<1
өзін-өзі қаржыландыру	0,240	0,479	0,654	-0,24	>1
Меншікті айналым қаражатымен қамтамасыз етілу	-0,26	0,64	0,72	-0,89	>0,1
Имобилизациялар	3,07	0,40	0,31	2,68	
Маневрлік	-0,26	1,07	1,04	-1,33	>0,5
Қаржылық тәуелділік (шиеленіс)	4,18	2,09	1,53	2,09	<0,5
Қорлардың өз қаражатымен қамтамасыз етілуі	-4,39	48,42	39,10	-52,80	0,6-0,8
Өндірістік мақсаттағы мүлік	0,77	0,33	0,31	0,44	>0,5
Ұзақ мерзімді қарыз қаражатын тарту	0,65	0,42	0,21	0,23	
Пайыздарды жабу	11,94	9,55	22,60	2,40	
Ескерту: кәсіпорын мәліметтері негізінде құрастырылған [14,15]					

4-кестенің көрсеткіштері негізінде қорытындылайық: кәсіпорынның автономия немесе қаржылық тәуелсіздік коэффициенті 0,24-тен 0,65-ке дейін өсті және тиісінше борыштық жүктеме коэффициенті 0,76-дан 0,35-ке дейін төмендеді, бұл кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығын нығайту туралы айтады;

Өзін-өзі қаржыландыру коэффициенті 0,24-тен 0,65-ке дейін артады, бірақ ұсынылған мәннен төмен. МАК-тың қамтуы терістен оңға өзгерді. Бұл кәсіпорынның операциялық қызметін қаржыландыру үшін МАК-тың жеткіліктілігін көрсетеді.

Қаржылық тәуелділік коэффициенті (шиеленіс) төмендеді, бірақ кәсіпорынның қаржылық тұрақсыздығында қайта оралу қаупі әлі де бар, 1 теңге меншікті қаражат көздерінің 1,53 теңгесін немесе 53 тиын міндеттемелерді құрайды.

Имобилизация коэффициенті 2019 жылы 2021 жылмен салыстырғанда 3,07-ден 0,31-ге дейін төмендеді. Актив құрылымы мобильді емес еді, содан кейін 2020-2021 жылдары айналым активтері ұзақ мерзімді міндеттемелерден асып түсті. Бұл мұнай кәсіпорынан тән емес. Бұл коэффициент көбінесе кәсіпорынның бағытына сәйкес анықталады.

Маневрлік көрсеткіштің өсуі оң бағытқа ие, ал төмендеу теріс нәтиже береді. Яғни, активтердің өтімділігінің төмен деңгейі болашақта қысқа мерзімді міндеттемелер үшін төмен жауапкершілікті көрсетеді. Резервтік норма кем дегенде 0,6-0,8 тұрақты көрсеткішке ие болуы керек. Біздің жағдайда, коэффициент 39-дан асады, яғни кәсіпорын басқа қарыз қаражатын тартуды қажет етпейді.

2020-2021 жылдары өндірістік мақсаттағы мүліктің коэффициенті (айналымнан тыс активтер мен босалқылар барлық активтермен салыстырғанда) 2021 және 2020 жылдары 2019 жылмен салыстырғанда төмендеді. 2019 жылы 0,77-ден 0,31-ге дейін төмендеді, бұл ұсынылатын 0,5 мәнінен төмен. Талдау барысында маңызды көрсеткіш ұзақ мерзімді қарыз алу коэффициенті болды. Оның төмендеуі талданатын кәсіпорынның тұрақты қаржылық жағдайының тағы бір дәлелі болып табылады. Егер бұл коэффициент 1-ге жақын болса, онда ол кәсіпорынның өте төмен қаржылық төлем қабілеттілігін сипаттайды.

2021 жылы сыйақы мен КТС (ЕБИТ) төлегенге дейін пайыздарды жабу бойынша көрсеткіш 22,6 деңгейінде, бұл қаржылық шығындарын өтеу үшін ЕБИТ жеткіліктілігі туралы айтады.

2020 және 2021 жылдары оң мәнді құра отырып меншікті айналым қаражаты өсті. Бұл олардың ағымдағы өндірістік қызметті жүргізу үшін жеткіліктілігін көрсетеді. Меншікті айналым қаражаты резервтерді толығымен жабады және кәсіпорынның абсолютті қаржылық тұрақтылығын сипаттайды. «Каспий нефть» АҚ-ның 2020 және 2021 жылдардағы көрсеткіштері – кәсіпорынның қаржылық жағдайы тұрақты екенін растайды.

Корреляциялық тәуелділік – екі немесе одан да көп кездейсоқ шамалардың өзара тәуелділігін анықтайды.

Жұптық корреляция (Пирсон) коэффициенті -1-ден 1-ге дейінгі сан. Тәуелді кездейсоқ шама мен тәуелсіз кездейсоқ шама арасындағы сызықтық корреляцияның жақындығын сипаттайды. Корреляция коэффициенті 1-ге жақын болса, онда айнымалылар арасында оң корреляция болады. Басқаша айтқанда, айнымалылар арасындағы байланыстың жоғары дәрежесі бар.

Екі айнымалының арасындағы байланыс келесідей болуы мүмкін - бір айнымалының мәндері азайса, екіншісінің мәндері артады. Бұл теріс корреляция коэффициентін көрсетеді. Мұндай айнымалылар теріс корреляциялық деп аталады.

Біздің жағдайда, IBM SPSS Statistics бағдарламасының негізінде «Каспий нефть» АҚ-ның дамуының негізгі көрсеткіштерінің жұптық корреляциясы есептелді (5-кесте).

«Каспий нефть» АҚ-ның Корреляциясы

Көрсеткіштер	Активтер, мың.тг.	Түсім, мың.тг.	Таза пайда, мың.тг.	Мұнай бағасы, барреліне \$	Мұнай көлемі (мың тонна)	Меншікті капитал, мың.тг
Активтер, мың.тг.	1	,871**	,729*	-,436	,569	,729*
Пирсонның Корреляциясы						
мағынасы (екі жақты)		<,001	,011	,180	,086	,011
Квадраттар мен айқас туындылар қосындысы	33622331170134348,000	16343746494858452,000	4113942245930883,000	-6931465771,694	56270286374,913	10852993838429372,000
Ковариация	3362233117013435,000	1634374649485845,200	411394224593088,300	-693146577,169	6252254041,657	1085299383842937,200
N	11	11	11	11	10	11
Түсім, мың.тг.	,871**	1	,879**	-,445	,780**	,584
Пирсонның Корреляциясы						
мағынасы (екі жақты)	<,001		<,001	,170	,008	,059
Квадраттар мен айқас туындылар қосындысы	16343746494858452,000	10466910502019554,000	2768043927691645,500	-3947037075,632	48030323020,081	4855490178377430,000
Ковариация	1634374649485845,200	1046691050201955,400	276804392769164,560	-394703707,563	5336702557,787	485549017837743,000
N	11	11	11	11	10	11
Түсім, мың.тг.	,729*	,879**	1	-,382	,594	,585
Пирсонның Корреляциясы						
мағынасы (екі жақты)	,011	<,001		,247	,070	,059
Квадраттар мен айқас туындылар қосындысы	4113942245930883,000	2768043927691645,500	946606797251587,600	-1017707162,222	11367290763,568	1461938226983698,800
Ковариация	411394224593088,300	276804392769164,560	94660679725158,770	-101770716,222	1263032307,063	146193822698369,880
N	11	11	11	11	10	11

Мұнай бағасы, барреліне \$	Пирсонның Корреляциясы	-436	-445	-382	1	-757*	-429
	мағынасы (екі жақты)	,180	,170	,247		,011	,188
Мұнай көлемі (мың тонна)	Квадраттар мен айқас туындылар қосындысы	-6931465771,694	-3947037075,632	-1017707162,222	7511,815	-43049,788	-3023113334,250
	Ковариация	-693146577,169	-394703707,563	-101770716,222	751,182	-4783,310	-302311333,425
Меншікті капитал, мың.тг.	N	11	11	11	11	10	11
	Пирсонның Корреляциясы	,569	,780**	,594	-757*	1	,551
Меншікті капитал, мың.тг.	мағынасы (екі жақты)	,086	,008	,070	,011		,099
	Квадраттар мен айқас туындылар қосындысы	56270286374,913	48030323020,081	11367290763,568	-43049,788	432572,692	17004960378,824
Меншікті капитал, мың.тг.	Ковариация	6252254041,657	5336702557,787	1263032307,063	-4783,310	48063,632	1889440042,092
	N	10	10	10	10	10	10
Меншікті капитал, мың.тг.	Пирсонның Корреляциясы	,729*	,584	,585	-429	,551	1
	мағынасы (екі жақты)	,011	,059	,059	,188	,099	
Меншікті капитал, мың.тг.	Квадраттар мен айқас туындылар қосындысы	10852993838429372,000	4855490178377430,000	1461938226983698,800	-3023113334,250	17004960378,824	6600877134846356,000
	Ковариация	1085299383842937,200	485549017837743,000	146193822698369,880	-302311333,425	1889440042,092	660087713484635,600
Меншікті капитал, мың.тг.	N	11	11	11	11	10	11
	Пирсонның Корреляциясы						

** . Корреляция 0,01 (екі жақты) деңгейінде маңызды.

* . Корреляция 0,05 (екі жақты) деңгейінде маңызды.

Ескерту: кәсіпорынның қаржылық есептілігінің деректері негізінде анықталған [14,15]

Жұптық корреляция негізінде жасалған талдау бойынша қорыта келсек, меншікті капиталды арттыру кәсіпорын дамуының ұзақ мерзімді мақсаты болып табылады. Корреляциялық талдау нәтижелері арқылы біз меншікті капиталдың кәсіпорын активтеріне ең күшті тәуелділігін байқаймыз. Меншікті капиталдың кіріске, таза пайдаға және өндірілетін мұнай көлеміне тәуелділігі аз, орташадан жоғары деңгейдін байқаймыз, бұл қисынды: өндіріс көлемі неғұрлым көп болса, кіріс және сәйкесінше, кәсіпорынның пайдасы - қызмет пен меншікті капиталды қаржыландырудың негізгі көзі болып табылады.

Қорытынды

Біздің талдау көрсеткендей, ақпарат көзі ретінде қаржылық есеп берудің мүмкіндіктері өте үлкен және оларды кәсіпорынның капиталын, оның активтері мен пассивтерінің құрылымын, кірістері мен шығыстарын, сондай-ақ қаржылық қызмет нәтижелерін басқаруда тиімді пайдалануға мүмкіндік береді.

Қаржылық талдау мен қаржылық стратегия бірін-бірі өзгертіп, толықтырады, ал оның сауатты үйлесімі қысқа және ұзақ мерзімді перспективада бизнесті сәтті басқаруға кепілдік береді.

Әрбір ақпарат көзі шаруашылық жүргізуші субъектінің қаржылық жағдайының толық және объективті жағын ашудың нақты мүмкіндігі бар екенін атап өткен жөн.

Осылайша, кәсіпорынның ұзақ мерзімді қаржылық тұрақтылығының абсолютті көрсеткіштерінің ішіндегі ең маңыздысы және негізгісі-меншікті капитал және оның негізгі көзі - бөлінбеген пайда. Пайда кәсіпорынның қаржылық ресурстарын қалыптастырудың негізгі ішкі көздерінің бірі болып табылады. Кәсіпорын қызметі процесінде пайда алу әлеуетінің деңгейі неғұрлым жоғары болса, қарыз қаражатын тарту қажеттілігі соғұрлым аз болады.

Пайда банкроттық тәуекеліне алып келмейтін кәсіпорынның қорғаныс механизмі болып табылады. Кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығы мен өтімділігінің салыстырмалы көрсеткіштері тәуелсіздік коэффициенті, кәсіпорын құралдарын тартудың ұзақ мерзімді көздерінің болуы. Кәсіпорынның ағымдағы қызметін қаржыландырудың және қорлар мен пайыздарды жабудың меншікті айналым көздерінің жеткіліктілігі болып табылады.

Осылайша, «Каспий нефть» АҚ қаржылық тұрақтылығын нығайтты, сыртқы кредиторларға тәуелділікті азайтты, өз капиталын ұлғайтты және қаржылық тұрақты кәсіпорын болып табылады.

Сонымен, «Каспий нефть» АҚ қаржылық жағдайының маңызды сипаттамаларының бірі оның ұзақ мерзімді жұмысының тұрақтылығы болып табылады. Бұл кәсіпорынның жалпы қаржылық құрылымына, сондай-ақ оның кредиторлар мен инвесторларға тәуелділік дәрежесіне байланысты. Ұйымның қаржылық тұрақтылығын уақтылы бағалау кез-келген саладағы ұйымның нақты банкроттық тәуекелін азайтуға немесе тіпті болдырмауға болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [электронный ресурс] – URL: <https://stat.gov.kz/> (дата обращения: 28.02.2022).
2. Национальный энергетический доклад для Республики Казахстан за 2021 год [электронный ресурс] – URL: https://www.kazenergy.com/upload/document/energy_report/ (дата обращения: 28.02.2022).
3. Wong K., Joshi M. The Impact of Lease Capitalisation on Financial Statements and Key Ratios: Evidence from Australia // Australasian accounting business and finance journal. -2015. -Vol. 9(3). P.27-44. doi:10.14453/aabfj.v9i3.3.
4. Lowenstein D., Slater C. Reducing the Cost of Test through Strategic Asset Management // IEEE - Autotestcon Proceedings. Anaheim, CA, -2016. September. P.1-4.

5. Kufenko V., Geiger N., Business cycles in the economy and in economics: an econometric analysis // Scientometrics. -2016 April. -Vol.107. P.43- 69.
6. Миславская Н.А. Бухгалтерский учет. М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и Ко», 2014. – 592 с.
7. Рахимов Т.Р. Финансовый менеджмент. - Томск: Томский политехнический университет, 2012. – 264 с.
8. Илышева Н.Н. Анализ финансовой отчетности. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2012. – 431 с.
9. Пожидаева Т.А. Анализ финансовой отчетности: - М.: КНОРУС, 2011. – 320 с.
10. Бланк И.А. Финансовый менеджмент. - М.: Дело и Сервис, 2013. -327 с.
11. Шеремет А.Д., Сайфулин Р.С. Методика финансового анализа. - М.: ИНФРА-М, 2005. - 436с.
12. Джаксыбекова Г.Н. Финансовый менеджмент. - Алматы: УО «Алматы Менеджмент Университет», 2020. – 395 с.
13. Джаксыбекова Г.Н., Аубакирова Д.Е. Финансовое состояние и управление финансовой устойчивостью авиакомпании // В сборнике: Экономика: стратегия и практика, 2019. –Т.14. № 4. - С.67-79.
14. Аудиторская финансовая отчетность АО «Каспий нефть» за 2011-2021 гг.// [электронный ресурс] – URL: <https://kase.kz/ru/issuers/KSNF/>(дата обращения: 10.03.2022).
15. Годовой отчет АО «Каспий нефть» за 2011-2021 гг.- [электронный ресурс] – URL: <https://kase.kz/ru/issuers/KSNF/>(дата обращения: 10.03.2022).

Б.С. Кишибаева, Г.Н. Джаксыбекова

«Алматы Менеджмент Университет», Алматы, Казахстан

Анализ капитала предприятия как основного фактора финансовой устойчивости

Аннотация. В современных условиях структура капитала является фактором, непосредственно влияющим на финансовое состояние предприятия, его долгосрочную платежеспособность, прибыль и финансовую устойчивость. Уровень эффективности предприятия в основном определяется целенаправленным формированием объема и структуры капитала. С их помощью разрабатываются стратегия и тактика развития компании, на их основе создаются управленческие планы и решения.

В статье представлена методика анализа собственного капитала АО «Каспий нефть», крупнейшего предприятия страны по производству и реализации углеродного сырья, с использованием абсолютных и относительных показателей.

Основной целью исследования является анализ структуры собственного капитала и его корреляционной зависимости, источников формирования и оценки финансовой устойчивости предприятия. В целом корреляционный анализ выявил наиболее сильную зависимость собственного капитала от активов предприятия. Финансовая устойчивость предприятия характеризуется рядом финансовых коэффициентов. В ходе анализа дана оценка уровня финансовой устойчивости предприятия на 2019-2021 годы.

Актуальность исследования объясняется необходимостью системной оценки качества собственного капитала в условиях рынка и необходимостью существования его субъектов.

Основные задачи исследования: изучить смысл и необходимость анализа собственного капитала организации, оценить динамику и структуру источников финансирования собственного капитала.

Ключевые слова: собственный капитал, финансовая устойчивость, финансовая стабильность, структура капитала, долгосрочные и краткосрочные обязательства.

B.S. Kishibayeva, G.N. Jaxybekova

Almaty Management University, Kazakhstan, Almaty

Analysis of the capital of an enterprise as the main factor of financial stability

Abstract. In modern conditions, the capital structure is a factor that directly affects the financial condition of the enterprise, its long-term solvency, profit and financial stability. The level of efficiency of the enterprise is mainly determined by the purposeful formation of the volume and structure of capital.

They help to develop the strategy and tactics of the company development and create on their basis management plans and decisions .

The article presents a methodology for analyzing the equity capital of Caspian Oil JSC, the country's largest enterprise for the production and sale of carbon raw materials, using absolute and relative indicators.

The main purpose of the study is to analyze the structure of equity and its correlation dependence, the sources of formation and assessment of the financial stability of the enterprise. In general, the correlation analysis has revealed the strongest dependence of the equity capital on the assets of the enterprise. The financial stability of the enterprise is characterized by a number of financial coefficients. The analysis has given the assessment of the level of financial stability of the enterprise for 2019-2021.

The relevance of the study is explained by the need for a systematic assessment of the quality of equity in the market and the need for the existence of its subjects.

The main objectives of the research is to study the meaning and necessity of analyzing the equity of an organization, to assess the dynamics and structure of sources of financing equity.

Keywords: equity, financial stability, capital structure, long-term and short-term liabilities.

References

- 1 Byuro nacional'noi statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazakhstan [Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan]. Available at: <https://stat.gov.kz/official/industry/23/statistic/> (accessed: 02/28/2022). [in Russian]
- 2 Nacional'nii energeticheski doklad dlya Respubliki Kazakhstan za 2021 god [National Energy Report for the Republic of Kazakhstan for 2021]. Available at: <https://www.kazenergy.com/upload/document/energyreport/> (accessed: 02/28/2022). [in Russian]
- 3 Wong K., Joshi M. The Impact of Lease Capitalisation on Financial Statements and Key Ratios: Evidence from Australia // Australasian accounting business and finance journal. 9(3). 27-44(2015). doi:10.14453/aabfj.v9i3.3. [in English]
- 4 Lowenstein D., Slater C. Reducing the Cost of Test through Strategic Asset Management // IEEE Autotestcon Proceedings. Anaheim, CA. 1-5(2016). [in English]
- 5 Kufenko V., Geiger N., Business cycles in the economy and in economics: an econometric analysis // Scientometrics. -2016 April. -Vol.107. P. 43- 69. [in Russian]
- 6 Mislavskaya N.A. Buhgalterski uchet [Accounting] (Moscow, Izdatelsko-torgovaya korporatsiya «Daahkov i Ko». 2014, 592 p.). [in Russian]
- 7 Rahimov T.R. Finansovyi menedjment [Financial management] (Tomsk, Tomskii politehnicheskii universitet. 2012, 264 p.). [in Russian]
- 8 Ilysheva N.N. Analiz finansovoi ochetnosti [Analysis of financial statements] (Moscow, UNITI-DANA, 2012, 431 p.). [in Russian]
- 9 Pozhidaeva T.A. Analiz finansovoi ochetnosti [Analysis of financial statements] (Moscow, KNORUS, 2011, 320 p.). [in Russian]
- 10 Blank I.A. Finansovii menedjment [Financial management] (Moscow, Business and Service, 2013, 327 p.). [in Russian]
- 11 Sheremet A.D., Saifulin R.S. Metodika finansovogo analiza [Methodology of financial analysis] (Moscow, INFRA-M, 2005, 436 p.). [in Russian]
- 12 Jaxybekova G.N. Finansovyi menedjment [Financial management] (Almaty, UO «Almaty Management University». 2020, 395 p.). [in Russian]
- 13 Jaxybekova G.N., Aubakirova D.E., Finansovoe sostoyanie i upravlenie finansovoi ustoishivostu aviokompanii [Financial condition and financial stability management of the airline], Economics: Strategy and Practice [Journal of Economics: Strategy and Practice], 14(4), 2019. P.67-79. [in Russian]
- 14 Auditorskaya finansovaya otchetnost AO «Kaspi neft» za 2011-2021gg [Audit financial statements of JSC «Caspian Oil» for 2011-2021gg. [RK] Available at: <https://kase.kz/ru/issuers/KSNF/> (Accessed: 10.03.2022). [in Russian]
- 15 Godovoi otchet AO «Kaspi neft» za 2011-2021gg. [Annual report of JSC «Caspian Oil» for 2011-2020 gg. RK] Available at: <https://kase.kz/ru/issuers/KSNF/> (Accessed: 10.03.2022). [in Russian]

Авторлар жайлы мәлімет:

Джаксыбекова Г.Н. – экономика ғылымдарының докторы, «Экономика және Қаржы Мектебінің» профессоры, «Алматы Менеджмент Университеті», Розыбакиев к-сі, 227 А, Алматы, Қазақстан.

Кишибаева Б.С. – **корреспонденция үшін автор**, «Қаржы, банк және сақтандыру» білім беру бағдарламасының Р(hD) докторанты, «Алматы Менеджмент Университеті», Розыбакиев к-сі, 227 А, Алматы, Қазақстан.

Jaxybekova G.N. – Doctor of Economic Sciences, Professor at the School of Economics and Finance, Almaty Management University, 227 a Rozybakiev str., Almaty, Kazakhstan.

Kishibayeva B.S. – **corresponding author**, PhD student, Almaty Management University, 227 a Rozybakiev str., Almaty, Kazakhstan.